

-Kitap Tanıtımı-

Yusuf Efendizâde, el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf, Tahkik: Prof. Dr. Ali ÖGE – Dr. Öğr. Gör. Halil İbrahim ÜREN, Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2022, ISBN: 978-605-7367-40-2.

Burak DİLBAZ

Rivayet merkezli ilimlerin günümüzde hazır veri olarak elimizde bulunması, aktarılan rivayetlerin günümüze ulaşma sürecinde ne gibi aşamalardan geçtiğini doğası gereği göz ardı etmemize sebep olabilmektedir. Rivayet merkezli ilimlerin başında gelen Kıraat ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in lafız yapısındaki farklılıkları içtihadı tamamen kapalı bir metotla günümüze ulaştırmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in Müslümanların pratik hayatındaki merkezi konumu sebebiyle, okunan ve aktarılan farklı lafız boyutlarının intikal süreci teorik arka planın gölgesinde kaldığı söylenebilir.

Kıraat ilmi, ana gaye olarak Kur'ân-ı Kerîm'in Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) indirildiği en saf şekliyle, nesilden nesile aktarılmasını temin eden rivayet esaslı İslami bir disiplindir. Kıraat imamı çerçevesinde genişleyen rivayet zincirlerinin çok yönlü olarak farklı dallara ayrılması aynı zamanda okuyuş farklılıklarının birbirine karıştırılması ve rivayetlerde meydana gelen bir takım teknik arızalar gibi olgular rivayet serüveninin önemli saç ayakları olarak karşımıza çıkmaktadır. Rivayetlerde oluşan bu karışıklılığa karşı her bir rivayetin sınırlarını titizlikle belirleyen “tahrirat” olgusu meydana çıkmıştır. Tahrirat, mevcut rivayet zenginliğini karmaşık bir yapıdan kurtarıp sistemli bir yapıya dönüştürme ameliyesi olarak tarif edilebilir.

18. yüzyıl Osmanlı ilim dünyasının en parlak ve çok yönlü şahsiyetlerinden biri olarak karşımıza çıkan Yusuf Efendizade Abdullah Hilmi (ö. 1753), dönemindeki zengin birikimi aktarmada bir usûl kurucu kimliğiyle tahrirat alanında oldukça fazla mesai harcayan velut bir alimdir. Yusuf Efendizade Abdullah Hilmi'nin döneminde tahrirat ilmi yalnızca rivayetlerin sıhhati ve mevsûkiyetini ile ilgilenmemiş, aynı zamanda kıraat tedrisatına yön verecek nitelikte pratiğe de yansımıştır.

Esas aldıkları kaynaklar itibariyle ayrışan tarikler ve bu tariklerden takip ettiği metod yönüyle şekillenen meslekler İbnü'l-Cezerî'nin Anadolu'daki kıraat ilmine kapsayıcı katkısının devamı niteliğinde konumlanmıştır. Öğretim yönteminin yaygınlık kazandığı bölgeye izafe edilen Meğâribe ve Meşârika gibi farklı tarikler ortaya çıksada, *Umdetü'l-Hullân* müellifi Molla Muhammed Emîn Efendi, Müslüman ülkelerde iki tarikin kabul gördüğünü ve alındığını, bunlardan birincisinin İstanbul tariki, ikincisinin ise Mısır tariki diye isimlendirildiğini bildirir.

İvme kazanan Mısır ve İstanbul ekolleri çerçevesinde sürdürülen öğretim faaliyetleri ise dört farklı mesleğin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır: İtilâf, Sûfî, Mütkin ve Atâullah.

Yusuf Efendizâde kıraat ilminde temsil ettiği mesleğine de ismini veren *El-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* adlı eserinde, ilmi şahsiyetinin bir yansıması olarak mesleğinde azimet yolunu tutmuştur.

El-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf isimli eserin edisyon tahkiki, “18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde’nin Kıraat İlmindeki Yeri” adlı eserin müellifi, Necmettin

Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Kur’an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ali ÖGE ile kıraat tedrisatında ana metin olarak karşımıza çıkan *Zübdetü'l-İrfân fî Vücûhi'l-Kur’an* isimli eseri yayına hazırlayan aynı anabilim dalı Öğretim Görevlisi Dr. Halil İbrahim ÜREN tarafından gerçekleştirilmiştir. Eser, kıraat ilmine dair temel kaynaklar çerçevesinde tahkik, telif ve tercüme alanlarında çok sayıda yayını bulunan Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı yayınları tarafından 2022 yılında neşredilmiştir.

Bu eser, Doç. Dr. Recep KOYUNCU müdürlüğünde, yoğun akademik çalışmaların yanında kadim usulde Aşere Takrib eğitimi verilmesi, klasik kıraat kaynaklarının okunması gibi kıraat ilminin teorik ve pratik alanlarının harmanlanmasını benimseyen NEÜ İlahiyat Fakültesi Kur’an-ı Kerim Çalışmaları ve Kıraat İlmi Uygulama ve Araştırma Merkezi’nin ortaya koyduğu bir çalışmadır.

Kitap tanıtımlarında müellif beyanı önemli bir konum teşkil eder. Çoğu zaman müellifler mukaddimelerinde eserine dair genel çerçevede bilgiler vermektedir. Yusuf Efendizâde’de mukaddimesinde eserin ismi, telif sebebi gibi oldukça doyurucu bilgiler vermiştir.

Mukaddimedede, ihtilaf gibi görünen farklı okuyuşlar arasında uyum köprüsü kurmayı hedefleyen ve bu farklılıkların geçerli isnatlarla desteklendiğini göstermeyi amaçlayan Yusuf Efendizâde eserine *el-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* ismini verdiğini ifade etmektedir. Telif sebebini ise “On kıraat imamının kırâatlerindeki bir takım vücûh ve rivâyet ihtilaflarını kapsayan bazı âyetleri Kur’an sûreleri tertibine göre toplamayı uzun süredir düşünüyordum ve bunu Tayyibe-i Neşr Tarîki ile yapmayı tasarlıyordum.” sözleriyle açıklamıştır.

İstanbul Tarîki’ne mensup ve İ’tilâf mesleğinin bir temsilcisi olan Yusuf Efendizâde, eserinde de sıkça vurguladığı üzere kıraat eğitiminde azimet metodunu tercih etmiştir. Müellif bu tercihini kendisinden önceki muteber kaynakları toplaması bakımından ilim tarihinde sarsılmaz bir yere sahip olan İbnü'l-Cezerî’nin (ö. 833/1429), otoritesini zirveye taşıyan Tayyibetü'n-Neşr adlı manzumesindeki sisteme sıkı sıkıya bağlanarak temellendirmiştir.

Yapısal olarak mushaf tertibini esas alarak hazırladığı eserinde, sure içinde ise her sureyi baştan sona tahlil etmek yerine, sadece kıraat imamları arasında ihtilaf bulunan ayetleri veya kelimeleri ele alır. İhtilafları temel de dört başlık altında incelemektedir: vecihlerin tespiti, rivayetlerin isnadı, kaynak gösterimi ve yapılan tercihlerin gerekçelendirilmesi. Örneğin, Bakara Suresi'ndeki ﴿فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ * الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ﴾ Ebû Amr'ın okuyuşunu incelerken şu şekilde bir yöntem benimser ilk olarak vecihleri tespit eder (لأبي عمرو ثلاثة أوجه)

Birinci Vecih: İzhar ve hemze ile okuma

İkinci Vecih: İzhar ve ibdal ile okuma

Üçüncü Vecih: İdgam ve ibdal ile okuma ardından her bir rivayetin kime ait olduğunu ifade eder (وفي جامع بيان وابن غلبون وهو الذي لم يذكر مكي) gibi. Akabinde (من روايتي الدوري والسوسوي) kaynak gösteriminde bulunur ve son olarak bütün ihtilaflarda yer vermesede yapılan tercihi gerekçelendirir. Örneğin, Bakara Suresi'nde Ebû Amr için dördüncü bir vecihten (ibdal ile med) bahsettikten sonra "ولكننا لم نأخذ به" (Fakat biz bunu almadık/tercih etmedik) diyerek bu vecihi neden tercih etmediğini açıklar. Gerekçesini ise doğrudan bir kaynağa dayandırır: "İmam en-Nüveyrî'nin Tayyibe şerhinde 'İbdal ancak kasr ile olur' demesinden dolayı biz bunu almadık."

Yusuf Efendizâde, bazı ayetlerdeki ihtilafları aktarırken on imamın, ravilerinin veya tariklerinin tamamını zikretmemiş; sadece birinin veya birkaçının vecihlerini vermekle yetinmiştir. İhtilafa konu olan ayeti verdikten sonra akabinde kaç vecih olduğunu adet olarak belirten müellif, vecihlerin izafe edildikleri yerleri tek tek saymak yerine genellikle Meşârik, Meğârib, Mısriyyûn, Şâmiyyûn ve Irâkıyyûn gibi genel isimlendirmeleri yeğlemiştir.

İstanbul tariki tercihleriyle kaleme alınan bu çalışmada, kıraat ilminin usûl konularına ise yer vermemiştir. İttifak edilen vecihlerde ise (قاطبة مذهب الجمهور) ifadelerini kullanmıştır.

Müellif eserinde bazı konumlarda (فافهم) “bu anlattığım mesele dikkat ve incelik ister, üzerinde düşün ve iyi kavra” gibi ifadelerle okuyucu yönlendirmeyi amaçlamış, kendi görüşlerini belirtirken veya bir konuyu bitirirken sık sık (والله اعلم) “en iyisini Allah bilir” ifadesini kullanmakla mütevazi bir tavır sergilemiştir. Eserinde zaman zaman ağır eleştirilerde de bulunan Yusuf Efendizâde, örneğin Fâtiha sûresinin sonunda şu uyarıyı yapmıştır: “Kendilerini kurrâlardan sayan, devrin inatçı cahillerinin bazısının düşüncesizce yaptığını sen de yapma!”

El-İhtilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf adlı eserin tahkikinde izlenilen yöntem, öncelikle mevcut yazma nüshaların tespit edilmesi ve bunların kritik karşılaştırmasına dayanmıştır. Matbu nüshalar haricinde, yazarın eseri 1141 yılında tamamladığı anlaşılan ve ferağ kaydı bulunan toplam 21 adet yazma nüsha tespit edilmiştir.

Eserin tahkikinde dikkat çeken bir diğer husus ise tespit edilen 21 nüshanın müstensih ve istinsah tarihi bilgilerinin Türkçe dirase bölümünde tablo halinde araştırmacıların istifadesine sunulmasıdır. Bu durum, yürütülen çalışmanın titizliğini yansıtan önemli bir göstergedir.

Bu 21 nüsha arasından, karşılaştırma (mukabele) yapmak üzere üç temel nüsha belirlenmiştir:

(م) Nüshası: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Mihrişah Sultan Bölümü, nr. 0002 (İstinsah: 1146).

(س) Nüshası: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Lâleli Bölümü, nr. 0022 (İstinsah: 1165).

(ع) Nüshası: Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 0427 (İstinsah: 1150)

Seçilen bu üç nüsha üzerinden mukabele yapılmış, ardından inşa yöntemi kullanılarak tüm nüshalar yeni bir okumaya tabi tutulmuştur. *El-İ'tilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf* adlı eserin tahkiki sürecinde, metnin kolay takip edilmesi ve okunması amacıyla anlam ve yapı dikkate alınarak paragraflar oluşturulmuş ve noktalama işaretleri kullanılmıştır. Metin içinde geçen Kur'ân-ı Kerim'e ait kelimelerin yazımında, Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme Kurulu'nun tercih ettiği imlâ uygulaması esas alınmış, âyetler ise numaralandırılarak parantez içine alınmış ve belirginleştirilmiştir. Müellif Yusuf Efendizâde'ye ait olduğu düşünülen notlar, özellikle (منه) kaydı taşıyanlar başta olmak üzere dipnotta gösterilmiştir ve bu kaydı taşımayan notlara yer verilmemiştir. Ayrıca, metnin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak ve okuyucuya kolaylık sunmak amacıyla gerekli görülen bazı yerlerde harekeleme yapılmıştır. Metnin hacmini gereksiz yere artırmamak için, zaruri görülmeyen yerlerde dipnotlarla doldurmaktan kaçınılmıştır.

Günümüzde kıraat okuyan ve okutan herkes için baş ucu kitabı konumunda olan Hâmid b. Abdülfettâh el-Pâluvi'nin *Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân* isimli eserinde metni çevreleyen çerçevenin dışında, çok defa basılan fakat göz ardı edilen bu önemli eserin müstakil olarak vucüt bulması tahrirat geleneğini bağlamında oldukça önem arz etmektedir.

